

Марія Качмар

ПЕТЕРБУРЗЬКИЙ ПРИДВОРНИЙ НАПІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ФІНСЬКОГО НАУКОВЦЯ ЙОПІ ХАРІ¹

Сьогоднішні дослідження музичної медієвістики займають доволі широке коло питань як історичного, так і теоретичного характеру. Одним із сучасних методів аналізу музики давніх піснеспівів є використання нових технологій. Так, вперше фінський дослідник Йопі Харі у дослідженні «Санкт-Петербурзький придворний напів і традиція східно-слов'янського церковного співу» використовує комп'ютерно-статистичний метод аналізу, який передбачає ідентифікацію мотиву-фігури-прототипу і використовується в гештальт-теорії музичного аналізу (Gestalt Music Analysis).

Придворний напів виник у середовищі Придворної капели і розповсюдився за межами столиці Російської імперії. Певний час поширювалася думка, що придворний напів виник з бажання нав'язати його владою. Йопі Харі вважає, що цей напів здобув поширення завдяки тому, що у музичних колах він отримав визнання як традиційний, а також був виданий у гармонізаціях. Автор розглядає питання сутності і композиції придворного напіву, його історії та літургійних джерел, зв'язки з різновидами східно-слов'янського співу.

Праця опублікована англійською мовою і складається з восьми розділів, вступу, висновків і резюме англійською, фінською та російською мовами, а також різних додатків – списки нотних і бібліографічних джерел, ілюстрації з нотних рукописів і друківаних пам'яток, а також покажчик (предметний, іменний, географічний). У вступі автор розглядає стан сучасного дослідження придворного напіву,

---

¹ Jopi Harri. *St. Petersburg Court Chant and the Tradition of Eastern Slavic Church Singing* [=Annales University tis Turkuensis, ser. B, tom 340]. Turku: Turun Yliopisto University of Turku 2011. 441 p.

обґрунтовує методологію розв'язання проблематики, зокрема, викладає методи музично-теоретичного аналізу напівів як яскравого музичного явища. Автор спирається як на досвід минулих дослідників (Д. Разумовського, В. Металлова, А. Преображенського, Ю. Арнольда, Н. Успенського, П. Бажанського), так і сучасних.

Окремо розглянуто історію Придворної Капели від часу її заснування на початку XVIII ст. до 1917 року, зокрема, її статут, підготовку до друку відповідного хорового репертуару, джерела придворного напіву та їх зміст тощо. Джерельною базою послужили рукописні і друковані пам'ятки – Типографський кондакар XII ст., рукописи XVII–XVIII ст., друковані видання XVIII – початку XX ст.

Методологія і мотивація аналітичного дослідження розглядається у четвертому розділі – Принципи звуковисотної організації та особливості гармонізації піснеспівів. Автор розвиває думку про збереження церковного звукоряду одноголосся як гармонічної основи багатоголосих творів, гармонічні особливості, які функціонують як мажор і гармонічний мінор.

Для порівняння мелодій використовується метод комп'ютерної статистики. При аналізі мелодій з репертуару придворного напіву та інших виявлені прототипи. Здійснено їх порівняння та визначено особливості різних версій за допомогою формального математичного аналізу. Та варто відзначити, що при комп'ютерному опрацюванні ритмічний аспект ігнорується. З одного боку, такий підхід зумовлений виявленням формальної подібності і призначений для теоретичного аналізу, а не для виконавської практики. При цьому виникає проблема змінності при повторенні ритмічної фігури і повторенні мелодичного руху. З іншого – серед практиків комп'ютерної музично-інформаційної пошукової системи (Music Information Retrieval) панує думка про вторинність ритмічного параметру мелодії. Тому враховується тільки мелодичний контур, інтервали, різні види руху та їх зв'язки. Результати агломеративної ієрархічної кластеризації використані для знаходження спільних рис різних варіантів. Відмінні риси визначають за допомогою використання метричної функції різниці².

Наступні три розділи є власне мелодичним і гармонічним аналізом різних жанрів: напівів самогласних стихир і тропарів осмогласся (п'ятий розділ), ірмосів 4–8 гласів, прокимнів осмогласся та інших вибраних піснеспівів з придворного репертуару (шостий розділ), окремо відібані псалми і гимни (сьомий розділ).

У восьмому розділі узагальнюються й обґрунтовуються результати дослідження. На думку дослідника, результати аналізу мелодій виявляють, що придворний напів істотно відрізняється від місцевої московської традиції, та все ж зберігає виразно тотожність з мелодіями Східної України і деяким місцевим репертуаром Росії. Основними джерелами придворного напіву для більшості піснеспівів є Обиходи 1809 і 1869 років. Очевидним є те, що вже у перших редакціях помітна еволюція напіву, адже подібне явище було характерним і для інших напівів як синодальних, так і інших видань.

---

² Цей метод оснований на т.зв. відстані Левенштайна, алгоритм якого використовується у комп'ютерній лінгвістиці, де обчислюється мінімальна кількість операцій вставки, видалення і заміни, необхідні для перетворення одної послідовності в іншу.

У спеціальних таблицях Йопі Харрі виписує версії придворного напіву, які дублюються або зустрічаються у пізніших варіантах. Серед порівняльних джерел виокремлюються східноукраїнські напівники, два обиходи Києво-Печерської лаври, рукописний Ірмологіон 1754 року зі збірки Троїце-Сергієвої лаври (№ 454), а також російські синодальні видання, новгородські та інші російські рукописні джерела. Найменшого поширення придворний напів зазнав у Москві (тільки у двох збірниках), а також у репертуарі Західної України, у традиції співу старовірів.

У результаті аналізу відмінних та спільних рис придворного напіву автор групує піснеспіви за жанрами і гласами, за їх наявністю як в українських так і російських джерелах. Цікавими є сторінки про витоки різних напівів у Росії: київського, грецького і болгарського³. Для кожного жанру визначаються гласові мелодії, первинні версії яких зберігають моделі при повторенні фраз. Так, для самогласних жанрів це гласи 3 і 5, для тропарів та інших піснеспівів – 8 глас. Інші гласи почасти (приблизно порівну) зберігають варіант, а от 6 глас для самогласних, 1 і 6 для тропарів є унікальними моделями напівів. У класифікації визначаються основні напрями поширення придворного напіву: український, україно-російський, російський, без локалізації і без назви. Щодо думки, про те, що придворний репертуар є скороченою версією *старовинного розспіву*, то автор вважає, що скорочення якщо й були, то ще до XIX ст. Попри те, хоч придворний напів в основному сформувався у XIX ст., та дослідник вважає, що він має тісний зв'язок з репертуаром XVII ст., а навіть раніше.

Досліджуючи гармонізації придворного напіву, Йопі Харі робить висновок про відхилення від багатоголосих стандартів західного багатоголосся, що стало основою для порівняльного дослідження, оскільки автор не мав змоги співставляти гармонізацію напіву зі зразками російського народного багатоголосся.

У додатках розміщено зразки самогласних 1 гласу з різних джерел, записані знаменною і лінійною нотаціями (додаток 1) та транскрипція кондака св. Миколаю з Типографського кондакаря, де за допомогою літер визначаються повторення формул.

Праця фінського дослідника Йопі Харрі про Санкт-Петербурзький придворний напів є прикладом музикознавчо-теоретичного аналізу давньої музики. Автор вперше на східнослов'янському репертуарі показав можливість використання нового методу для дослідження піснеспівів церковної монодії, особливо ж при порівнянні великої кількості джерел.

³ Так, київський напів, на думку Автора, потрапив в Росію з України, продовжуючи розвиватись; грецький – безпосередньо з Константинополя у XVII ст. Свої міркування Автор виклав на с. 376.